

»Hvad man nu kalder sport«

– en empirisk undersøgelse af sportens gennembrud i Odense

Af Johnny Wøllekær

»Hvad man nu kalder sport, var ukendt og indskrænkede sig til, at der om sommeren af og til spilledes langbold. Gymnastikundervisning dreves vel ved skolerne, men af disse havde kun latinskolen efter 1846 et gymnastikhus, medens den private realskole og borgerskolen holdt øvelser på en grusbelagt del af skolegården – vel at mærke når det var den rette årstid og godt vejr – hvilket jo ikke kunne bringes til meget med de mangelfulde apparater, der var til rådighed«.¹

Sådan lyder en gammel odenseaners erindringer om idrætten i første del af 1800-tallet. Idræt synede ikke af meget, men det skulle ændre sig i de næste årtier.

Hestesporten viser vejen

Den første weekend i september 1832 var der hestevæddeløb i Odense. Fra hele Fyn kom godsejere og embedsmænd til Odenses eksercermark for at se øens bedste heste løbe om kap. Det var første gang, odenseanerne kunne opleve den moderne sport, som siden blev en væsentlig ingrediens i deres fritidsliv.² Hestesport lå ligesom i tiden. Overalt i Europa diskuterede hesteavlere væddeløb som middel til at opdrætte og forædle gode avlsheste. Også i Danmark var godsejere, adelige og kongehuset optaget af væddeløb. Foregangsmanden

for dansk hestesport var hertugen af Augustenborg på Als, der i 1830'erne tog ideen op.³

I 1832 blev »Selskabet til hesteavlens Fremme i de danske Provinser« dannet, og det fik stor betydning for udviklingen af den fynske hestesport. Selskabet indkøbte bl.a. avlsheste og lod afholde væddeløb. En kreds af godsejere etablerede allerede senere på året en fynsk afdeling af selskabet, der fik det højtidelige navn »Committeen for Væddeløbene i Fyens Stift«. Komiteen, der samarbejdede med dragonregimentet i Odense, gik straks i gang med at stable et hestevæddeløb ved Odense på benene.

Den fynske adel satte sit umiskendelige præg både på komiteen og løbene. Men det blev den 13-årige bondeknøs Jørgen Hansen fra Næsby, der blev dagens helt, da han iført en simpel trøje, lærredsbukser og ridende på en usadlet hest vandt et af løbene foran alle de fornemme jockeyer.⁴

Komiteen holdt liv i hestevæddeløbene i nogle år, men interessen fra hesteejerne aftog snart, og i løbet af 1840'erne blev aktiviteterne sat i bero, og treårskrigen 1848-50 satte en endelig stopper for væddeløbene overalt i landet. Først i 1860'erne blev hestesporten igen vakt til live.

Hestesporten var en enlig svale, og først i slutningen af 1860'erne fik blandt andre den blomstrende skyttebevægelse og lærer

Johannes E. Lauritsen påny sat skub i idrætten igen.⁵ Interessen var dog endnu begrænset, og først fra 1880'erne etablerede den moderne idræt sig for alvor.

Foreninger på vej

Den 12. juli 1887 var der møde på det mondæne Hotel Skt. Knud i Odense. Mødet var indkaldt af forretningsfører Jacob Lange og bogholder Eriksen. De ønskede at få etableret en levedygtig cricketklub i Odense og havde derfor allieret sig med sagfører Max Smith, der som gammel soraner var fortrolig med cricketspilletts finesser. I alt 14 odenseanere mødte frem, og det var nok til, at Odense Cricketklub – den senere Odense Boldklub (OB) – blev stiftet.

Odense Cricketklub var blot en af de mange nye idrætsforeninger, der dukkede op i 1880'erne. Førhen havde kropslig udfoldelse været en uformel og privat aktivitet, men fra slutningen af 1800-tallet blev idrætten flyttet over i offentlige, åbne foreninger.

Mellem 1860 og 1920 så omkring et halvt hundrede idrætsforeninger dagens lys i Odense.⁶ Det var dog langtfra nogen homogen udviklingsproces. Det forløb snare-

re i etaper. Før 1880 var der kun ganske få foreningsdannelser, men fra 1880'erne begyndte det for alvor at ulme i idrætsbevægelsen, og organiseringen af idrætten accelererede. I 1890'erne fortsatte foreningsdannelserne stabilt, samtidigt med at de »gamle« foreninger tog flere nye aktiviteter på repertoire. Odense Boldklub fik eksempelvis både tennis og fodbold på programmet.

Idrættens store gennembrud kom omkring århundredskiftet, hvor byens idrætsliv oplevede en kraftig ekspansion. Alene i årene 1900 til 1909 blev antallet af idrætsforeninger mere end fordoblet. De nye idrætsforeninger var dog ofte »specialforeninger« med kun en (eller to) sportsgren(e) på tapetet.

Under de urolige år omkring første verdenskrig oplevede den odenseanske idræt en afmatning – måske var behovet for foreninger efterhånden dækket, i hvert fald påvirkede krigen kun i begrænset omfang idrætslivet.⁷

Nogle idrætsforeninger fik kun et kort liv, og derfor kan det være vanskeligt at vurdere idrættens gennemslag udelukkende ud fra antallet af nystiftede foreninger. Ved at kigge nærmere på foreningernes stabilitet og levetid – om end kildesituatio-

Tabel 1

Dannelsen af idrætsforeninger i Odense frem til 1920

før 1860	1 (heraf en hestesport)
1860-69	2 (heraf en hestesport)
1870-79	1
1880-89	9
1890-99	9 (heraf en hestesport)
1900-09	28 (heraf en hestesport)
1910-19	14

Kilder: Odense Vejviser, Fyens Stiftstidende, Odense Kommunes arkiv, forskellige foreningsarkiver m.m.

I årene op mod første verdenskrig blev der gjort flere forsøg på at etablere en bokseklub i Odense, men først da Odense Gymnastikforening i 1917 tog boksning på programmet, kom der skred i tingene. Træningsaften i foråret 1918 (Edv. Biering fot., Odense Stadsarkiv).

nen vanskeliggør det – fås et mere præcist billede af idrætsbevægelsens omfang. Det viser sig, at det især var de foreninger, der blev dannet omkring århundredskiftet, som havde svært ved at overleve i længere tid – ekspansionen ved århundredskiftet er derfor delvis et synsbedrag. Af de ca. 50 idrætsforeninger, der blev stiftet mellem 1860 og 1920, eksisterede kun omkring halvdelen med sikkerhed i mere end tre år. Disse »døgnflueforeninger« klarede ikke skærene og gled snart ud i glemslen igen eller blev opslugt af andre foreninger.

De nye foreninger lagde gerne ud med stor entusiasme og et højt aktivitetsniveau, men efterhånden gik luften ud af ballonen. Hvorfor er uvist. Måske var det problemer

med økonomien, dårlig ledelse, manglende redskaber og træningsfaciliteter? Vi ved det ikke!

Skiftende modeluner

Det var de idrætsgrene, som var nært beslægtede med de traditionelle lege- og kulturmønstre, der først vandt fodfæste. Det gælder f.eks. hestesporten og skøjteløb, der i modificerede udgaver er kendt langt tilbage i tid. Derimod havde flere af de idrætsgrene, som etablerede sig fra 1890'erne (f.eks. fodbold, tennis, cykling), ingen umiddelbare danske rødder, men blev importeret udefra.

De nye idrætsgrene vandt hurtigt indpas,

Tabel 2

Ildrætsforeningernes aktiviteter*

Ildrætsgren	før 1880	1880-89	1890-99	1900-09	1910-19
Hestesport	2	-	2	1	1
Skydning	1	2	-	1	-
Skøjteløb	1	-	-	-	-
Gymnastik	-	1	-	2	1
Sejlads	-	1	1	-	1
Cykling	-	2	1	2	3
Kricket	1	5	1	-	-
Atletik	-	-	4	-	2
Fægtning	-	-	2	-	-
Fodbold	-	-	2	16	4
Roning	-	-	1	1	-
Motorsport	-	-	-	2	1
Atletspor	-	-	1	1	2
Rulleskøjteløb	-	-	-	1	-
Tennis	-	-	1	-	-

* Tabellen registrerer, hvornår de enkelte sportsgrene første gang optræder i foreningssammenhæng (tabellen giver dog ingen kvantitativ vurdering af antallet af udøvere for de forskellige sportsgrene).

og ved århundredskiftet var de fleste af tidens store idrætsgrene veletableret i den fynske hovedstad. Kun søsporten haltede endnu bagefter, hvilket hang sammen med byens begrænsede adgang til vand. Det blev ændret, da den nye kanal åbnede i 1904, og snart efter fik søsporten vind i sejlene.

Skiftende modeluner fik gerne stor indflydelse på idrætsgrenenes popularitet og udbredelse. Nogle idrætsgrene oplevede kun en kort opblomstringstid og visnede så hen igen. Det gælder bl.a. rulleskøjtesporten, der slog ned som en veritabel epidemi i 1909. Sporten, der udsprang fra USA, hærgede i første omgang København, og herfra spredte den sig til de større byer. *Fyens Stiftstidende* kunne i september 1909 berette om en ung mand, der rullede ned ad Dronningensgade. Nu gik det slag i

slag. I oktober 1909 åbnede to amerikanske rulleskøjtebaner i byen, og samme år blev Odense Salonskøjteløberselskab dannet.⁸ Selskabet eksisterede så vidt vides blot en enkelt vinter, og forsvandt igen lige så hurtigt som det var dukket op – rulleskøjtesporten blev kun en parentes i Odenses tidligste idræts historie.

Byens toneangivende idrætsforeninger tog som nævnt flere idrætsaktiviteter på programmet. Det betød, at foreningerne blev virksomme året rundt, hvor de tidligere var mere sæsonbetonede. Den mest vidtfavnende idrætsforening var utvivlsomt Odense Gymnastikforening (OGF), der tilbød sine medlemmer en bred vifte af aktiviteter såsom gymnastik, atletik, brydning og svømning. OGF tilbød naturligvis også fodbold, der afløste cricket som byens populæreste boldspil.

Bolden ruller

»Interessen for fodboldspillet er år for år gået frem med store skridt«, skrev Fyns Stiftstidende i 1902, og videre hed det: »Der findes nu vist ikke en drengeskole her i byen, fra den fattigste til den fineste, hvor fodboldspillet ikke drives som fag jævnsides med gymnastik og anden idræt«.»⁹

Fodbold blev introduceret i Odense i første halvdel af 1890'erne, men der skulle gå et årti, før spillet rigtig vandt udbredelse – og så skete det med stor styrke. Kort inde i det nye århundrede blev der spillet bold på mange af Odenses store græsarealer, og ef-

terhånden skød nye småklubber op. Klubberne, der kun sjældent talte mere end 25 medlemmer, bestod fortrinsvis af helt unge knægte.

Den eksplosive interesse for fodbold kom efter, at Kultusministeriet i 1896 anbefalede spillet indført i skolernes gymnastikundervisning.¹⁰ Flere af de nye småklubber var derfor nært knyttet til byens skoler.

Boldklubben Frem var den af disse småklubber, der bedst formåede at bide skeer med byens veletablerede idrætsforeninger. Klubben blev stiftet i 1902 af elever fra Nørregades Friskoles ældste klasser. Klubben, der holdt til i Munke Mose, spillede allerede i 1902 sine første kampe

Boldspillere samlet foran Odense Boldklubs klubhus i 1903. Som det fremgår af fotografiet, havde klubben flere forskellige idrætsgrene på programmet, nemlig hockey, tennis, cricket og fodbold (Odense Stadsarkiv).

mod Odense Gymnastikforenings juniorhold.¹¹

I 1903 fusionerede Frem med en anden af de mindre klubber, nemlig Valkyrien. Klubben spillede på dette tidspunkt ved flere lejligheder nogenlunde lige op med OB, der ellers blev regnet for Fyns bedste mandskab. I modsætning til OB's fodboldspillere, der brugte sommeren på tennis og kriket, var Frem – og de andre småklubber – en ren fodboldklub, og medlemmerne trænede derfor ihærdigt om sommeren forud for turneringen. Det gav dem et lille forspring, når sæsonen satte ind.¹²

Frem blev i 1904 tilmeldt Fyns Boldspil Unions turnering, og samme år fik man besøg af den tyske klub Kilia, hvilket var første gang en odenseansk fodboldklub fik besøg fra udlandet.

Klubben, hvis medlemmer blev omtalt som »ganske unge mennesker«,¹³ havde på et tidspunkt to turneringshold og talte omkring et halvt hundrede spillere. Klubben opnåede endda at få sin egen bane ved Platanvej i 1904.

Trods denne succes fik Frem – akkurat som flere af de andre småklubber – problemer og blev opløst igen. En del af spillerne gik over til Typografernes Sportsklub og var sidenhen initiativtagere til Boldklubben af 1909.

Idræt, klasse og køn

Omkring århundredskiftet havde Odense skønsomt 2.000 organiserede idrætsudøvere, og det tal steg til ca. 3.000 i 1920. Odense Skøjteløberforening (stiftet 1871) var byens absolut største klub med ca. 6-700 medlemmer ved århundredskiftet. Dernæst fulgte Odense Gymnastikforening, der talte ca. 340 medlemmer, Odense Boldklub med ca. 260 medlemmer og Fyens Cykle Union med ca. 200 medlemmer.

Idrætspionererne, som stiftede byens første foreninger, blev rekrutteret blandt byens bedre borgerskab; det var handelsfolk, apotekere, officerer, lærere, jurister etc. – dem, som idrætshistorikeren Jørn Hansen har kaldt »det moderne gennembruds mænd«. Folk, der gik i forreste linie i forbindelse med det danske samfunds generelle modernisering.¹⁴

De fleste af de gamle medlemsfortegnelser er gået tabt, men via idrætslitteraturen, deltager- og resultatlister, referater m.m. kan man få et indtryk af, hvilke samfundsgrupper der prægede den odenseanske idræt i pionerårene. En registrering af alle navne og erhvervsbetegnelser på odenseanske idrætsfolk før 1900 fremgår af tabel 3.

Selv om optællingen langt fra er fyldstgørende, giver den alligevel et fingerpeg om, hvorfra byens første idrætsudøvere kom. Det, som springer i øjnene, er middelklassens – og især gruppen af handels- og kontoransattes – dominerende rolle i idrættens etableringsfase. Alene i Odense Boldklub, hvor medlemslisten for årene 1887 til 1897 er bevaret, var over halvdel (58,7%) af medlemmerne handels- og kontoransatte.¹⁵

Både i international og dansk sammenhæng har man fremhævet middelklassen som meget aktiv og engageret i den tidlige idrætsbevægelse – og Odense passer fint ind i dette billede.¹⁶

Middelklassen oplevede i 1800-tallet en vis materiel fremgang, men arbejdstiden på kontorer og i butikker var ofte lige så lang som på fabrikkerne. Derfor blev træningen gerne lagt enten tidligt om morgenen, sent om aftenen eller om søndagen, så arbejdet kunne passes.

Arbejderklassen spillede ingen rolle i idrættens tidligste barndom. Først på tærsklen til det 20. århundrede begyndte arbejderne så småt at dukke op i idrætsklubber-

Tabel 3

Den sociale baggrund for Odenses idrætsudøvere før 1900	
Overklassen	114
Akademikere, højere embedsmænd, officerer, sagførere og læger m.m	35
Selvstændige erhvervsfolk, forretningsførere og grossererere	57
Virksomhedsledere og fabrikanter	22
Middelklassen	216
Kontorister, bogholdere, fuldmægtige m.m.	60
Kommis'er, handelsansatte, bankansatte	70
Lavere embedsmænd, lavere militærfolk	25
Håndværksmestre	40
Lærere og skoleledere	7
Andet (elever)	14
Underklassen	21
Faglærte og lærlinge	21
Uoplyst	101
I alt	473

ne. Og de første arbejderklubber så dagens lys. Ældst var Arbejdernes Bicycle Club (ABC) i Odense, der blev stiftet i 1896 med det formål, at skaffe billige cykler til medlemmerne – cykler var meget kostbare og lå langt over de fleste arbejderes økonomiske evne.

Det var »arbejderaristokrater« som typograferne, der viste vejen, mens de dårligste stillede arbejdere (de ufaglærte) endnu ikke fandt vej til idrætsforeningerne – det krævede både et økonomisk, socialt og mentalt overskud, som langtfra alle arbejdere var i besiddelse af.

Akkurat som arbejderne var også kvinderne et særsyn i idrætsklubber før århundredskiftet. Idræt var forbeholdt mænd. Undtagelsen var de private gymnastikinstitutter, der dukkede op fra 1880'erne. Her fik byens borgerfrøkner tilbudt sygegym-

nastik. Først ved indgangen til det 20. århundrede blev synet af kvindelige idrætsudøvere mere almindeligt. På byens græsmarker sås enkelte kvindelige fodboldspillere, og på OB's tennisbaner slog flere af byens bedre stillede frøkner deres folder. Det var dog først og fremmest den foreningsdrevne kvindegymnastik, der fik kvinderne ind i idrætten.

Kvinderne blev i første omgang integreret i de eksisterende foreninger, men kort efter århundredskiftet så de første idrætsforeninger for kvinder dagens lys. Odense Kvindelige Gymnastikforening, der havde rod i byens grundtvigianske miljø, blev f.eks. dannet i 1903.

Idrætsbevægelsen var de unges bevægelse. De aktive medlemmer var gerne mellem 15 og 30 år. Derimod spillede børnene før 1890 ingen nævneværdig rolle i

Løbekonkurrence på Odense Gymnastikforenings baner ca. 1915. Foreningen havde i 1898 lejet et stort stykke jord af kommunen, og her blev Odenses første »atletikstadion« anlagt. Idrætsanlægget var – efter sigende – anlagt med det olympiske stadion i Athen som forbillede (Odense Stadsarkiv).

foreningerne, men i takt med idrættens »demokratisering« fik de fleste foreninger også oprettet ungdoms- og juniorafdelinger – de såkaldte ungdomsskoler.

Også de ældre blev der efterhånden tænkt på, eftersom mange foreninger fik motionshold, som enten kunne tiltrække eller holde på foreningens ældre medlemmer.

Aktive, passive og borgerlig offentlighed

De fleste foreninger skelnede mellem forskellige kategorier af medlemmer – fortrinsvis mellem aktive og passive medlemmer. De aktive medlemmer var selvsagt dem, som deltog fysisk i de idrætslige aktiviteter, mens de passive medlemmer var en slags støttemedlemmer, der betalte kontin-

gent for at fremme foreningen. Som passivt medlem havde man gerne fri adgang til klubbens konkurrencer og stævner – samt til at overvære træningen!

I august 1881 opfordrede en anonym læser i *Fyens Stiftstidende* byens borgere, med interesse for ungdommens legemlige udvikling, til at blive passive medlemmer af Odense Gymnastikforening. Kun på den måde kunne foreningen komme ud af de økonomiske kvaler, da alle kontingentindtægterne blev brugt til gymnastiklærernes honorar og løbende småudgifter.¹⁷

Opfordringen blev fulgt, og foreningens medlemstal steg mærkbart i de næste måneder. Flere ældre medborgere støttede nu foreningen ved et passivt medlemskab, der kostede dem 5 kr. om året – et betragteligt beløb, som svarede til min. 20 arbejdstimelønninger. Som en konsekvens af

udviklingen vedtog generalforsamlingen i 1882, at de passive medlemmer også skulle have stemmeret ved generalforsamlingen og være repræsenteret i bestyrelsen.¹⁸

De passive medlemmer kunne – som eksemplet med Odense Gymnastikforening viser – være meget talrige og derfor også blive en magtfaktor i foreningsarbejdet. Disse »støttemedlemmer« var gerne lidt ældre personer, der tilhørte byens honoratiories. En omfattende kreds af passive medlemmer gav gerne klubben et godt rygstød både økonomisk og moralsk. Gennem det passive medlemskab udtrykte byborgerskabet – ifølge den svenske idrætshistoriker Leif Yttergreen – en vilje til at markere social position og sociale tilhørsforhold. Medlemskabet blev en almindelig del af samfundsspidsernes deltagelse i den »borgerlige offentlighed«.¹⁹

Idrætsvalg og samfundsklasse

Valget af idrætsgren afhængt gerne af personens sociale tilhørsforhold, dette er påvist i både dansk og international forskning. På dansk grund har historikeren Hans Bonde peget på, at det i høj grad var de unge, »karrierebevidste« og »stålsatte« mænd fra borgerskabet, der interesserede sig for de idrætsgrene, hvor fart og »idrætsredskabet« var fundamentale indslag. Arbejderklassen havde ikke råd til dyre cykler, sejlbåde, kontingenter m.m., og derfor blev de tiltrukket af andre idrætsgrene, hvor kroppens styrke, sved og mod var centrale elementer.²⁰

Også i Odense tyder meget på, at der var en vis sammenhæng mellem valg af idrætsgren og social baggrund – selv om stort set alle foreninger var åbne for enhver, der betalte kontingent (og eventuelt et indmeldelsesgebyr).²¹ Middelklassen var især stærkt repræsenteret i idrætsgrene som gymnastik, fodbold og atletik. Der-

mod var de idrætsgrene, hvor udøverne var afhængige af et bekosteligt »redskab« – så som sejlsport, roning, hestevæddeløb, tennis, fægtning, motorsport og cykling – i begyndelsen forbeholdt en lille eksklusiv kreds af bedrestillede borgere. Disse »redskabsidrætsgrene« appellerede øjensynligt også i højere grad til de lidt ældre idrætsfolk, i hvert fald var de unge ikke helt så dominerende her, som de var i flere andre idrætsgrene.

Idræt, foreninger og ledelse

Idrætten blev styret af gamle mænd. Det mente i hvert fald et medlem af Odense Gymnastikforening, der i et anonymt læserbrev fra 1917 beskyldte foreningens ledelse for at være kørt fast. Odense Gymnastikforening var i mange år blevet ledet af den samme kreds af mænd, som blev anklaget for at mangle vilje og evne til at gøre noget for foreningens unge. Læserbrevet rystede den gamle forening i sin grundvold, og efter flere hektiske bestyrelsesmøder og en generalforsamling nedlagde bogbindermester Jørgen From sit mandat som formand efter 27 års virksomhed. Det gav imidlertid ikke ro, og efter at et par formænd var blevet væltet, vendte Jørgen From tilbage på posten.²² Alt var atter ved det gamle.

Eksemplet med Odense Gymnastikforening var ikke enestående. I flere af byens foreninger var der efter århundredskiftet murren i krogene blandt de yngre medlemmer, som mente, at foreningerne ikke fulgte med tidens forandrede krav. Og måske var det ganske forståeligt. I hvert fald bestod bestyrelsen i »de gamle« foreninger gerne af ældre herrer, der havde været med i mange år, og som ikke længere selv var aktive. Utilfredshed førte enkelte gange til, at medlemmer tog deres gode tøj og gik, hvorefter de dannede nye foreninger.

Hvorvidt en idrætsforening viste sig levedygtig eller ej, var ofte afhængig af, om den rådede over en eller flere ildsjæle, der var villige til at påtage sig slæbet med foreningsarbejdet, der kunne være meget tidskrævende. Flere af de store idrætsforeninger rådede over en karismatisk lederskikkelse, der evnede at engagere og samle folk og aktiviteter omkring sig. Det var personer, hvis visioner, organisationstalent og udstråling fik vidtrækkende betydning for foreningens overlevelsesevne. Disse ildsjæle havde ofte flere jern i ilden og kunne være aktive i flere bestyrelser samtidig.

En sådan karismatisk ildsjæl var sagfører Max Smith. Han kom til Odense i 1881 og blev straks medlem af Odense Gymnastikforening. I 1882 blev han valgt til medlem af foreningens bestyrelse. Det blev dog ikke gymnastikforeningen, der kom til at nyde godt af hans store organisatoriske talent, men derimod Odense Boldklub, som han var medstifter af i 1887. Max Smith gik i spidsen for klubben både på spillepladsen og i bestyrelsen. Han var formand for Odense Boldklub i årene 1887-1908, en periode hvor klubben gennemgik en omfattende udvikling. Han var stærkt idrætsinteresseret og var også medlem af Odense Roklub og Odense Skøjteløberforening, hvor han en årrække var formand. Han var ligeledes medstifter af Fyns Boldspil-Union, hvor han var formand fra 1904 til 1908.

Kvindernes øgede engagement i odenseansk idræt blev også synlig i bestyrelserne, hvor de første kvinder efterhånden dukkede op. Kvindelige bestyrelsesmedlemmer var dog mere undtagelsen end reglen – når der ses bort fra Odense Kvindelige Gymnastikforening, hvor hele bestyrelsen var sammensat af kvinder.

Odense som idrætsby

»Som bekendt indtager Odense ubestridt førstepladsen blandt danske provinsbyer i henseende til rationel udøvelse af sport, og dette gælder ikke en enkelt sportsgren, men så at sige alle. Såvel på cykelsportens som på boldspillets og gymnastikkens område står Odense som en smuk nr. 1 ...«,

lød det i *Fyens Stiftstidende* ved indgangen til det 20. Århundrede.²³

I den lokale presse var der ingen tvivl; Odense var provinsens førende idrætsby både med hensyn til kvantiteten og kvaliteten af idrætsgrene ved århundredskiftet. Og måske talte aviserne sandt?

Generelt er hovedstaden blevet udråbt som førende i sportens barndom. Det gælder både udbudet af idrætsaktiviteter og de idrætslige resultater. Men på en række områder kunne Odense – og andre provinsbyer – sagtens tage konkurrencen op med københavnernes.

I 1890'erne vandt de københavnske boldklubber uafbrudt Dansk Boldspil Unions officielle kricketurnering, men alligevel løb både Akademisk Boldklub og Københavns Boldklub ind i nederlag til Odense Boldklub uden for turneringen.²⁴

I efteråret 1892 indbød odenseanerne Akademisk Boldklub til en kricketmatch i Odense. Odense Boldklub håbede, at man ved at møde en overlegen modstander kunne vække interessen for kricketspillets lokalitet.²⁵

I 1893 var »akademikerne« atter på besøg i Odense, men denne gang blev stridskampen en triumf for de lokale matadorer:

»I det smukkeste vejr udkæmpedes i søndags en kamp mellem Odense Boldklub og Akademisk Boldklub, og man må si-

Atelierfotoграфи af to brydere fra Odense Gymnastikforening ca. 1915 (Odense Stadsarkiv).

ge, at kampen ikke stod tilbage for vejret. Når klubber i provinsbyer indbyder københavnske spillere til en turnering, er det i almindelighed gjort for gennem spillet at skaffe sig en belønning, men her vendte man forholdet om, idet det snarest var de fremmede spillere, der kom til at gå i skole. Ja, måske for første gang så man her, at provinsklubbers ihærdighed kan erholde sin belønning, thi resultatet blev en overmåde smuk sejr for Odense Boldklub ...«.26

Sejren blev begyndelsen til et par gyldne år for Odense Boldklubs krickethold, der fra midten af 1890'erne blev regnet for provinsens førende.

Også på cykelsport- og gymnastikområdet vandt repræsentanter fra Odense ofte konkurrencer med københavnske modstandere. Ved en international idrætsfest på Charlottenlund travbane i august 1897 vandt OGF-gymnasten Vigand Møller bl.a. konkurrencen i voltigering.

Idræt, forening og modernisering

Det odenseanske idrætsliv havde i 1920 mange facetter at spille på. Borgere kunne vælge mellem en lang stribe af idrætsgrene og foreninger.

Etableringen af den moderne idrætsbevægelse i Odense ligner i grove træk den udvikling, som kendes fra andre større byer både på nationalt og på nordeuropæisk plan.²⁷ Generelt synes udviklingen dog at være lidt forsinket i forhold til storbyer som København og Stockholm.

Det er ofte blevet hævdet, at den engelske sports gennembrud var knyttet sammen med industriens bevægelsesform. Nyere forskning har dog peget på, at det er en

sandhed med modifikationer.²⁸ I Odense kan man heller ikke dokumentere nogen direkte kobling mellem industrien og den moderne idræts etablering. Det var ikke industriens folk, der dominerede blandt idrætspionererne – hverken blandt de aktive udøvere eller lederne. Derimod var middelklassen – navnlig kontor- og handelsansatte – godt repræsenteret. Den moderne idrætsbevægelses opkomst og gennembrud i Odense skal derfor nok i højere grad ses som et udtryk for en generel modernisering af byen – en modernisering, der udsprang af en række funktionelle og strukturelle forandringer, og som var med til at sætte kroppen og dens kultur i fokus. Det sociale og sundhedsmæssige havde ofte høj prioritet i foreningernes selvforståelse. I vedtægterne for Odense Gymnastikforening hed det bl.a., at foreningen skulle »udvikle og vedligeholde legemets smidighed, kraft og sundhed ...«

Odense oplevede omkring 1890 et foreningsboom. Nye foreninger af alle afskygninger skød op, og gamle foreninger blev delt i flere små foreninger, hver med sit formål. Der findes ikke nogen samlet oversigt over foreningernes udvikling i Odense. Et fingerpeg om udviklingen fås i *Odense Vejviser* (se tabel 4), hvor en del foreninger er opregnet. Det skal dog understreges, at langt fra alle foreninger er med i vejviseren.

På næsten alle punkter blev indbyggernes hverdagsliv forandret ligesom hele deres opfattelse af det samfund, de levede i, var under forvandling. En del af den gamle familieform gik i opløsning, og kernefamilien blev det »nye« ideal.

Arbejdspladsen kom til at ligge ét sted, mens hjemmet lå et andet. Samfundsklasserne, der tidligere havde boet dør om dør (i det samme kvarter), kom nu til at bo i hver deres kvarterer. Også begrebet tid fik en anden betydning. Fabrikfløjten afløste

Tabel 4

Foreningsudviklingen i Odense 1880-1910

	1880	1890	1900	1910
Afholdsorganisationer	-	6	15	14
Almennyttige formål	4	-	5	9
Arbejderorganisationer m.m.	-	5	40	54
Assuranceforeninger	-	2	5	4
Børne- og socialsagen	-	-	2	9
Faglige foreninger og lav	9	11	32	35
Grundejerforeninger	-	1	1	2
Kreditforeninger m.v.	-	1	3	3
Kristelige foreninger	-	-	3	5
Militære foreninger	-	2	2	3
Musik- og sangforeninger	3	4	5	3
Politiske foreninger	-	3	6	8
Selskabelige foreninger	3	6	4	5
Skydeselskaber/skytteforeninger	3	4	6	6
Spareforeninger	-	-	2	2
Sportsforeninger	1	5	8	11
Understøttelsesforeninger m.m.	4	13	21	20
Våbenbrødre og forsvarssagen	2	4	4	2
Forskelligt	-	-	8	10
I alt	29	67	172	205

Kilde: Odense Vejviser

morgenhanen. Arbejdstid og fritid blev to helt adskilte sider af tilværelsen. De fleste odenseanere oplevede en vis forbedring af deres levevilkår – det gjaldt både deres realløn, arbejdstid og fritid. De forbedrede materielle rammer var en nødvendig forudsætning for en aktiv deltagelse i byens foreningsliv, herunder også idrætsliv.

Under forandringerne blev mange gamle bånd revet over, så der var behov for etablering af nye relationer og kontakter. Mange af byens »nye« indbyggere havde ikke forældregenerationens traditioner at støtte sig til. Her blev (idræts-)foreningslivet ofte løsningen, når der skulle opbygges et nyt socialt netværk.

Odenses modernisering skabte en række kulturelle modsætninger mellem gammelt og nyt – mellem den gamle borger- og håndværkerkultur og den moderne »industrikultur«. De gamle eksklusive foreninger og klubber, der havde et aristokratisk præg, var ikke på omgangshøjde med den nye tids (ungdommens) krav. Der var behov for nye foreningstyper, der var karakteriseret ved at være åbne og med en demokratisk opbygning. Idrætspioneren Johannes Lauritsen angreb i 1880'erne Odense forenede Skydeselskab for at satse på selskabelighed, når ungdommen ønskede idrætslig udfoldelse (skydning på sportens præmisser). Det gamle hæderkronede selskab, der var stiftet

Odense Boldklubs tennisbaner i Munke Mose omkring århundredskiftet. Klubben havde taget »lawn-tennis« på programmet i 1889, men først omkring slutningen af 1890'erne fik »den hvide sport« rigtig vind i sejlene (Odense Stadsarkiv).

af byens bedre borgerskab i 1817, havde haft dalende medlemstal, men det var ifølge Lauritsen selvforskyldt:

»Der dannedes skytteforeninger, som mere bestemt tog sigte på skydning som det væsentlige, og ved siden deraf fremkom gymnastik, bold- og cricketspil, som alle trak sportsmænd til sig«.

Idrætsforeningerne blev først og fremmest et samlingssted for ungdommen. Her fandt de nye fællesskaber og samværsformer. Foreningstilknytningen blev således identitetsskabende i en tid, hvor man havde brug for at slå rod i det nye samfund.

Noter

1. *Fyens Stiftstidende*, 24.12.1901.
2. Jørn Hansen, »Sportens vej til Danmark – Hestevæddeløb« I: *Den engelske sports gennembrud i Norden* (Viborg, 1988), Else Trangbæk (red.).
3. do. Se tillige Else Trangbæk m.fl., *Dansk idrætsliv*, bind 1 (København, 1996), pp. 29-30.
4. *Fyens Stiftstidende*, 4.9.1832. *Iversens Fyenske Aviser*, 4.9.1832.
5. Jørn Hansen, »Gymnastiklærer J. Lauritsen og Odense Gymnastik-Forening« I: *Idræthistorisk Årbog* (Viborg, 1996), pp. 20-25.
6. Tallet er fremkommet ved at gennemgå *Odense Vejviser*, *Fyens Stiftstidende*, Odense Kommunes arkiv og forskellige foreningsarkiver. Alle idrætsforeninger, som er omtalt, er medregnet – også selv om de kun er nævnt en enkelt gang i korte notitser. Det giver selvsagt visse vanskeligheder med at fastslå korrekte stiftelsesår. I disse tilfælde er stiftelsesåret sat lig med året for første omtale, idet det må anses for sandsynligt, at foreningen kort efter dannelsen lod høre fra sig.
7. Niels Kayser Nielsen, »Ud i det fri« I: *Idræthistorisk Årbog* (Viborg, 1995), p. 114.
8. *Fyens Stiftstidende*, 29.11.1909.
9. *Fyens Stiftstidende*, 9.10.1902.
10. Jim Toft, »Fodbold mellem myter og kilder« I: *Idræthistorisk Årbog* (Viborg, 1993), p. 111.
11. Johs. Gandil, *Dansk fodbold* (1939), p. 643. *Fyens Stiftstidende*, 26.10.1901 (se også 15.2.1904).
12. *Fyens Stiftstidende*, 24.5.1904.
13. *Fyens Stiftstidende*, 15.6.1905.
14. For en udførlig diskussion af denne problemstilling se Jørn Hansen, »Fra Sundhedskommissioner til Gymnastikkommissioner« I: *Een time dagligen – skoleidræt gennem 200 år* (Viborg, 1998), Ivar Berg-Sørensen og Per Jørgensen (red.), pp. 61-84.
15. Johnny Wøllekær, *Da sporten kom til byen – en historisk-empirisk undersøgelse af sportens gennembrud i Odense ca. 1860-1920* (Rapport til idrettens Forskningsråd 1998), pp. 37-38.
16. Se f.eks. Leif Yttergreen, *Täflan är lifvet* (Stockholm, 1996). Matti Goksøyr, *Idrettsliv i borgerskabets by* (Oslo, 1991) eller Kenth Sjöblom, »Rowing in the English Fashion. The Early Years of Competitive Rowing in Helsinki, 1884-1910« I: *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 15, N.1 (april, 1998), pp. 85-87.
17. *Fyens Stiftstidende*, 30.8.1881.
18. *Fyens Stiftstidende*, 27.1. og 1.4.1882.
19. Leif Yttergreen, p. 82.
20. Hans Bonde, *Mandighed og sport* (Odense, 1991), pp. 155-157.
21. Kontingentet kan selvfølgelig også være en begrænsning, der holder de dårligst stillede borte.
22. Se *Fyens Stiftstidende*, 25.8.1917. *Idrætten*, nr. 11, 14. årg. den 18.3.1918, pp. 90-91.
23. *Fyens Stiftstidende*, 22.1.1900.
24. Per Jørgensen, *Ro, renlighed, regelmæssighed. Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud ca. 1896-1918* (Viborg, 1996), pp. 255.
25. *Fyens Stiftstidende*, 18.9.1892 og 26.8.1892.
26. *Fyens Stiftstidende*, 6.6.1893.
27. Se f.eks. Bode Janzon, *Manschetstyrken, idrott och hälsa* (1978). Leif Yttergreen, *Täflan är Lifvet* (Stockholm, 1996). Peter Billing, *Hundra år av genemska* (1996). Matti Goksøyr, *Idrettsliv i borgerskabets by. En historisk undersøgelse av idrettens udvikling og organisering i Bergen på 1800-tallet* (Oslo, 1991). Arne Rahbek og Lars Raunholt, *Sportens gennembrud i Aalborg* (1985). Claus Nielsen, »Øiet aabnes, Legemet udvikles og Hurtigheden skærpes« – sportens fremkomst og gennembrud i Århus« I: *Den Jyske Historiker*, nr. 53 (Århus, 1990).
28. Se Jørn Hansen: »Fra Sundhedskommissioner til Gymnastikkommissioner« I: *Een time dagligen – skoleidræt gennem 200 år* (Viborg, 1998), Ivar Berg-Sørensen og Per Jørgensen (red.), pp. 61-84.